

Hakikatin Dengesi

METİN KARABAŞOĞLU

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2014

Sertifika no: 17313

İZ YAYINCILIK: 818
(karakalem kitaplığı)
düşünce dizisi: 103
ISBN: 978-605-326-014-1
İstanbul, 2014

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul

telefon: (212) 5207210

faks: (212) 5115791

www.iz.com.tr

e-posta: bilgi@iz.com.tr

kapak: Hamdi Akyol

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık (sertifika no: 22953)
Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

METİN KARABAŞOĞLU

Hakikatin Dengesi

METİN KARABAŞOĞLU, 1964 yılında İzmir'in Tire ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini burada gördükten sonra İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. Köprü dergisinde yazmaya başladı, bir süre yayın yönetmenliğini de yaptı. İz Yayıncılık kuruluşunda 4 yıl kadar editörlüğünü üstlendi. Muhtelif yayınevlerinde yayın yönetiminde bulundu. Karakalem yayınlarını kurdu, uzunca bir dönem sevk ve idaresini yürüttü. Çok sayıda kitabın tercümesi, edisyon ve redaksiyonunda imzası var. Evli ve 3 çocuk babasıdır

Yayınlanmış Eserleri:

• *Kur'ân Okumaları* (5 kitap) • *Hadis Okumaları* (2 kitap) • *Risale Okumaları* (5 kitap) • *Peygamberin Bir Günü* • *Sizin Yıldızınız Kim?* • *Peygamberin Kardeşleri* • *Küçük Şeyler* • *Oyuncak Tamirhanesi* • *Said'leri Ararken* • *Tehlikeli Denemeler* • *Gece Yürüyüşü* • *Düşünceler* • *Gölgeler ve Işıklar* • *Bilimin Öteki Yüzü* (S. Demirci ve Y. Mermer ile birlikte) • *Melekleri Ürkütmeden* • *Medeniyetin Arka Sokakları* (ilk baskılar: *Camide Dans Var* başlığıyla) • *Ruh Bakımı* • *Kertenkele Çukuru* • *Mucize Avcısı* • *Geldim, Gördüm, Sordum* (ilk baskılar: *O'na Doğru* başlığıyla)

İçindekiler

Önsöz	11
-------------	----

Birinci Bölüm: Giriş Notları

Dereceler	17
Kıyam.....	21
Denge.....	24
Mucize.....	28

İkinci Bölüm: Peygamberin Sünnetinde Hakikatin Dengesi

Hakikatin renkleri	35
Renklerin şehri.....	41
İsm-i âzamın gölgesinde hakikatin dengesi	47
Kurtulanlar kim?.....	53
Översek öldürür müyüz?.....	58
Duyguların dengesi.....	63
En'ler	67

hakikatin dengesi

Sükunetle acelenin ortasında.....	76
Kimi seversin?	81
Yarım hurmanın anlattığı	86
Cennet ne zaman kılıçların gölgesi altındadır?	90
İlk adım	94
Bir istikamet talimi olarak secde.....	97

*Üçüncü Bölüm: Aileye, Çocuklara ve Gençlere Dair
Denge Örnekleri*

Terki	105
Çocuk dövmemek sünnettir!.....	110
Çocuğu kim Müslüman yapar?	116
Aileyi unutmadan.....	120

*Dördüncü Bölüm: Denge Hali:
Ahlâkın En Güzeli*

İlk	127
Sürümden kaybetmek	130
Şehit olsanız bile.....	134
Emanet	138
Kabalığa kabalık mı?.....	143
Cemaati terk etmek.....	146
Benden iyisi yoksa.....	150
İmanın değeri	154
İkrama övgü.....	157
Fakire yardım: görev mi, hayırseverlik mi?	160

*Beşinci Bölüm: Ahir Zaman
Hadislerinden Notlar*

Beni tedirgin eden	165
İblis'in tahtı	169

içindekiler

O günler mi geldi?	173
Faydasız bilgi.....	177
Gırtlaktan aşağısı	182

*Altıncı Bölüm: Hadis Okumaları İçin
Derkenar*

Buluşma noktası olarak kudsî nebi	187
Peygamberi sevmek, ne demek?	191
Mirac ve sünnet.....	195
Peygambere uzak olan.....	198
Sünnet ve kültür	201
İslam peygamberine niye saldırılıyor?.....	206
Peygamberle görüşmek.....	209
Kalemlerimiz neyin hizmetinde?	212
<i>Notlar</i>	215

*“Bir yol buldum öteye geçerek gözlerinden
İşte yeni bir dünya, peygamber sözlerinden”*

— ERDEM BAYAZIT

Önsöz

BUGÜN BİRİ KARŞIMA ÇIKSA ve “İnsan için en büyük nimet nedir?” diye sorsa, birbirine eklenen yılların yaşattığı tecrübeler ve öğrettiği dersler ışığında, şu cevabı verirdim: “Kur’ân’ın nazil olduğu bir dünyada, ahlâkı Kur’ân olan Muhammed-i Arabî aleyhissalâtu vesselamın hayatından ve sünnetinden haberdar halde, akıl sahibi bir kul olarak yaşamak.”

Neredeyse yarım yüzyıla ulaşmak üzere olan ömrümün bütün yılları ve bu yıllarda yaşadığım bütün tecrübe ve imtihanlar, bana bunu söyletiyor.

Hız. Peygamberin hayatının ve hatırasının, binlerce ihtimal içinde şaşırıp kalan aklımıza ve kalbimize sağladığı rehberlik, Bediüzzaman Said Nursî’nin ‘Eski Said’den Yeni Said’e geçen’ tecrübe ettiği üzere, insanı hayatın ortasında ‘pusulasız bir gemi’ gibi yaşamaktan kurtarıyor ve hakikatin bütün renklerini içinde barındıran nebevî ışık hayat yolumuzu tereddütsüz bir şekilde aydınlatıyor.

Son baskısını *İlim Şehri* adıyla gerçekleştirdiğimiz ilk “Ha-

dis Okumaları”nın üzerinden geçen sekiz yıl boyunca, hadislerin ışığında bakabildiğim her olayda ve her sorunda bu gerçek gözüme o kadar açık ve o kadar keskin bir şekilde göründü ki...

Hakikatin Dengesi, bu tecrübenin bir meyvesi. Bu kitap, sadece hakikatsizlikten dolayı değil; hakikatler arasında denge ve kıvam noktasını bulamamaktan dolayı da bunalan hayatlarımızı, Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâmın sünnetinden devşirdiğimiz çareleri, çıkış yollarını ve çözüm adreslerini gösteriyor. Elbette, aklımızın anladığı, dilimizin anlatabildiği kadarıyla. Sünnet-i seniyyenin ‘hakikatin dengesi’ için önümüze sunduğu imkânın bu kitapta aktarılamayan çok daha fazla örneği, hadis kitaplarında hâlâ okunmayı, hâlâ keşfedilip aktarılmayı ve yaşanmayı bekliyor. Sünnet-i Seniyye Risalesi’nde Bediüzzaman Said Nursî’nin söylediği gibi, “Sünnet-i Ahmediyede hiçbir mesele yoktur ki, müteaddit hikmetleri bulunmasın. (...) Eğer bu mevzua dair iktidar olsa, yazılsa, yetmiş değil, belki yedi bin risale, o hikmetleri bitiremeyecek.”

Dileriz, kalem ve kelam erbabınca bu konuda daha nice eser yazılır. Dileriz, Rabb-ı Rahîm bizi de bu konuda yeni yeni çalışmalarla nimetlendirir.

Bu vesileyle şunu da belirtmek isterim. Kitaplarım içinde belki en ziyade zorlandıklarım, Hz. Peygamber ile ilgili olanları oldu. *Peygamberin Bir Günü*’nü yazabilmem için yirmi sene gerekti. İlk “Hadis Okumaları”nın üzerinden ikincisini ancak şimdi, sekiz sene sonra tamamlayabildim. Yine Hz. Peygamberin hayatı, hadisleri ve sünnetiyle ilgili bir dizi kitap, senelerdir ya çerçevesi oluşturulmuş ve notları alınmış veya sadece bazı bölümleri yazılmış halde, bekliyor. Hz. Peygamberi, hayatını ve sünnetini gereğince, lââyıkınca anlatamama endişesi, bütün bu çalışmalar boyunca yakamı hiç bırakmadı.

Bu çalışmada da, sünnet-i seniyyede ‘hakikatin dengesi’nin nasıl kurulduğunu, bu konuya dair bir genel çerçeveden sonra

örneklerle anlatmaya çalıştım. Kitabın birinci bölümü olarak kurduğum bu genel çerçevenin, Hz. Peygamberin sünnetini anlama ve anlatma noktasında bir pencere mi olduğu, yoksa bir perde mi oluşturduğu konusunda ise, açık söylemem gerekirse, hâlâ tereddütteyim. O yüzden, ‘birinci bölüm’de ilerlemekte zorlanan dostlarımıza, kitaptan değil, bu bölümden vazgeçmelerini ve ‘ikinci bölüm’le birlikte hadisler arasında doyumsuz bir yolculuğa yönelmelerini rica edeceğim. Sonra dönüp birinci bölümü okuduklarında, ‘Giriş Notları’nı yazmaya kendimi niye mecbur hissettiğimi sanırım daha iyi takdir edeceklerdir.

Daha önceki kitaplarımızda da defaatle belirttiğimiz gibi, kitapların isminde yazar olarak bir ismin imzası olur ama, hiçbir kitap gerçekte tek bir kişinin emeğinin sonucu olarak günyüzüne çıkmaz. Bu kitap, hepsinin ismini zikretmeye güç yetiremeyeceğim, nice nice ismin emeğini içerisinde taşıyor.

En başta, Allah’ın arzında ‘yetim-i Ebu Talib’ olarak tek başına iken ve bütün dünya karşısındayken Resûlullah aleyhissalâtu vesselama yol arkadaşı olmayı seçebilmiş, bu uğurda her türlü bedeli çekinmeden ödeyebilmiş sahabilerin; onlardan duydukları hadis emanetini sonraki kuşaklara salimen aktaran bütün güvenilir ravilerin, milyonlarca rivayet arasında kıllı kırk yaran bir titizlikle bizim hadislerle buluşmamızı sağlayan bütün muhaddislerin emeğini görmemiz gerekiyor. Allah hepsinden razı olsun.

Öte yandan, ahir zaman şartlarında seküler eğitim kalıpları içerisinden çıkıp Hz. Peygamber’in sünnetiyle düşünür hale gelmemizin yolunu açan Bediüzzaman’a ve onun mirasını bugünlere taşıyan isimlere de bir teşekkür borcumuz var. Hayatımızı başka bir şekilde değil, bu çalışmalarla geçirmemiz için zahmet çekmeyi, bedel ödemeyi göze almış isimleri de unutmamam gerek. Annem, babam, eşim, çocuklarım; hepsine hayatım boyunca hep arkamda hissettiğim destekleri ve engin

anlayışları için teşekkür borçluyum. Ben onlardan razı olduğum gibi, Rabbim de razı olsun inşaallah.

Hayatın önüne çıkardığı türlü çeşit sorular, mihnetler ve imtihanlar içerisinde, gereğinde yanında durup yol arkadaşlığı eden, gereğinde arkasında durup destek olan, gereğinde önünde durup koruyan arkadaşları olmasa, insan bilmem ne derece dik durabilir ve ne kadar yol alabilir? İsimlerini tek tek zikredemeyeceğim bütün arkadaşlarıma, bu kitap vesilesiyle, bir kez daha teşekkür ediyorum.

Bu kitabın ortaya çıkmasında, genel yayın danışmanı olarak hizmet gördüğüm yayın grubunda da, ağabeyim ve kardeşim mesabesinde birçok ismin emeği olduğunu ayrıca belirtmiyorum. Özellikle de, binlerce kitap yayınlayan bir yayın grubu içinde yeri geldiğinde benim yükümü kendi omuzuna alarak yazı çalışmalarına odaklanmam için çaba gösteren genel yayın yönetmenimiz Ali Erdoğan'a teşekkür borcumu, ödemeye muktedir olamasam da, en azından ifade ve itiraf ediyorum.

Keza, kendileriyle çalışmaktan sevinç duyduğum bütün editör arkadaşlarımıza, Nesil Yayın Grubunca yayınlanan bütün kitapların mü'minlere yakışır bir estetik kalite içinde yayınlanması için emek gösteren grafik bölümümüze, hususan bölüm şefimiz Mesut Sarı ile *Hakikatin Dengesi*'nin kapağını hazırlayan Gökhan Koç kardeşime, aynı şekilde kitapların iç tasarımının estetik bir zarafet içinde karşınıza çıkması için emek sarfeden sahabi ruhlu kardeşim Said Demirtaş'a ve tasahih okumasını yapan Mehmet Beydemir'e özellikle teşekkür ediyorum.

Rabb-ı Rahîm'in Peygamberin yolunda 'hakikatin dengesi'ni koruyarak yaşamayı bize nasip etmesi ve ahiret ülkesinde hepimizi onunla buluşmakla nimetlendirmesi duasıyla...

METİN KARABAŞOĞLU

Erenköy, 15 Şaban 1433/ 5 Temmuz 2012

Birinci Bölüm

Giriş Notları

Dereceler

AZ, DAHA, EN DERKEN, bir 'dereceler' dünyasında yaşıyoruz. Bu dünyada herşey, 'dereceli' şekilde çıkıyor karşımıza. Önce sıcak-soğuk diye ikiye ayırıyor; sonra derecelerle anlatmaya koyuluyoruz: ılık, sıcak, daha sıcak, çok sıcak; serin, soğuk, daha soğuk, çok soğuk.

Yahut önce güzel-çirkin diye ikiye ayırıyor, sonra sıralıyoruz: güzel, daha güzel, en güzel; çirkin, daha çirkin, en çirkin.

Benzer şekilde, aydınlık ve karanlık da derecelerle çıkıyor karşımıza. Karanlığın, loş ve alacakaranlıktan zifirî karanlığa kadar uzanan dereceleri olduğu gibi, aydınlığın da göz kamaştıran bir ışığa kadar uzanan dereceleri mevcut.

Bu 'dereceler' dünyasında, iyi-kötü, büyük-küçük, uzun-kısa derken, herşeyi dereceler ile parçalara ayırıyor ve o dereceler içinde düşünüyoruz. Bütün bu dereceler, rububiyet sınırınca, insanın düşünmesi için var edilmiş durumda zaten. Çok kuvvetli bir ışıқта kamaşan, dolayısıyla göremeyen gözlerimiz var. Ve nasıl çok kuvvetli bir ışık daha iyi görmemize değil, bi-

lakis gözümüz kamaştığı için hiç göremez hale gelmemize yol açıyor, hakikat için de aynıysa geçerli. Akıl gözümüz hakikati perdesiz, derecesiz ve sınırsız halde, mutlak surette görüp bilebilir durumda değil. Bilakis, akıl gözümüzün onu görebilmesi için, mutlak hakikatin kendisini nisbetler ve dereceler içinde, ‘izafî’ sûrette göstermesi gerekiyor. İşte bu nisbîlikler ve dereceler ise, şu kâinat içinde zıtların birbiri içine girmesini gerektiriyor.

Meselâ, karanlığın devreye girmesiyle aydınlığın, soğüğün işin içine girmesiyle sıcaklığın, çirkinliğin devreye girmesiyle güzelliğin, kötülüğün işin içine girmesiyle de iyiliğin dereceleri ortaya çıkıyor. Ve böylece, önce güzel-çirkin, iyi-kötü diye ayırıp; sonra da güzel-daha güzel-en güzel, iyi-daha iyi-en iyi denklemleri üzerinden akıl yürütmeye başlıyoruz.

Sözün kısası, âlemlerin Rabbi insan ancak dereceler içinde akıl yürüterek O’nu tanıyabildiği içindir ki şu kâinatta zıtları içiçe yaratmış. Gerçekte, açlığın varlığı tokluğun, korkunun varlığı güvende olmanın, karanlığın varlığı aydınlığın kıymetinin bilinmesi için olduğu gibi, küfrün varlığı imanın, bâtılın varlığı hakkın, şerrin varlığı hayrın anlaşılması içindir. Şer veya bâtıl veya küfür seçenekleri, o yola düşelim diye değil; bilakis hayır, hak ve imanın değerini ve derecesini anlayalım diye konuluyor önümüze...

Ve yine bu dereceler dolayısıyla, insan bir ‘süreç’in içinde yaşıyor. İmanın da, küfrün de dereceleri var sözgelimi. Meselâ bütün kâfirler, aynı durumda değil. ‘Küfr-ü inadî’ye dalmış, inadına küfürde kalmaya karar vermiş olanların kalblerinin mühürlenmişliğine karşılık, ‘küfr-ü meşkûk’ üzere olanların, yani küfür üzere olduğu halde bu durumu bir inada dönüştürmemiş olanların kalbi hâlâ daha hidayete açık ve müsait halde. Tablonun öbür tarafında da durum farklı değil. “Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır” dediği halde şirke sapabilenlerin varlığı, en manidar örneği Kureyş müşrikleri olmak

üzere, mü'minler için ne kadar da uyarıcı ve ibret verici. İman cephesinde de, imanı açık ve gizli her türlü şirkten temizleme, saf ve hakikî tevhide ulaşma; bu uğurda bütün güzel isimleri yalnız ve ancak O'na has kılma gibi bir süreci yaşama durumundayız.

Sonuç itibarıyla, her insan, hayatı boyunca, dereceler arasında bir yolculuk yaşıyor. Dereceler esasen önce güzel-çirkin, sonra daha güzel-en güzel misali denklemler üzerinden insanın hakikati kavraması içindir ama, aynı dereceler varlığı kimi insanları tereddüt ve şüpheye de götürüyor. Karanlığın devreye girmesiyle insana gözünün kamaşmayacağı bir aydınlık sunulurken, bu halden karanlık bir sonuç devşiriyor kimileri. Ne de olsa, hakikati görmek isteyenler için yeterince aydınlık, hakikati görmemeye yatkın olanlar için ise sığınabilecekleri bir loşluk var! Dileyen, kâinatın her tarafına yayılmış hayır, hak ve rahmet tecellilerine bakarak, şer, çirkin ve zulüm olarak görünen az sayıda hali de bu güzelliklerin dereceler içinde görülüp bilinmesi için bir vesile olarak kavırıyor; ve böylece, herşeyin ya bizzat veya netice itibarıyla güzel, hayır ve rahmet olduğunu idrak ediyor. Dileyen de, bu az sayıdaki çirkinlik, şer ve zulüm tablosunu büyütüp, kâinatı kuşatan güzellik, hayır ve rahmeti yok sayıp inkâr etmeye kalkışıyor.

Şu dünya imtihanındaki birinci soru, işte böylece çıkıyor insanın karşısına. İman ile küfür arasındaki yolculuk, insanın kâinatın her tarafında karşımıza çıkan bu 'derece'lerden hareketle nereye ulaştığıyla birebir ilgili. Dolayısıyla, o dereceler oluşması için gerekli zıtları nasıl yorumladığıyla... Şu 'dereceler' dünyasında gördüğü 'nisbî' hakikatlerden hareketle 'mutlak' hakikate mi ulaşacak; yoksa, parmakları güneşi gösterirken sadece parmaklara bakan insan misali, kendisini hakikatten mahrum mu bırakacak?

Bu, hayat yolculuğunda insanın karşısına çıkan birinci so-

ru sadece. Bu soruya doğru cevap verdiğinde, önüne yeni bir soru daha gelecek.

İşte bu yeni soru karşısında cevabın anahtar kelimesi: denge...

Rivam

ZITLARIN İÇİÇE GEÇMESİYLE oluşan derecelerin içinden hakikate bir yol açılır insan için. Gelin görün ki, insanın imtihanını hakikati bulup hakkı tanımakla da bitmez. Güneşin ışığında dereceleriyle yedi rengin saklı olması gibi, hakikat ışığının içinde de nice renkler saklıdır zira. Nasıl bütün çeşitliliği ile kâinat tek bir “*Kün/Ol!*” emrinin bir cilvesi olarak vücud bulmuşsa, Hakikat de nihaî noktada tek ve bir olmakla birlikte, çok renkler içerir, çok ayrı sûretler ve veçheler içerisinde kendisini bize gösterir.

Bu bakımdan, inançsızın imtihanı hakikatsizlik ise, mü'minin imtihanı hakikatin dengesidir.

Meselâ merhamet, hakikatin bir veçhesidir. Ama sınırları hikmetle çizilmez ise, o hakikatli merhametten maraz da doğabilmekte; ölçüsüz bir merhametten, böyle bir merhamete maruz kalan insanın donanımlarını terbiye edemeyip bilakis heder etmesi gibi ‘merhametsiz’ bir sonuç çıkabilmektedir. Şefkatini çocuğunun her dediğini yapmak şeklinde uygulayan

annelerin elindeki bir çocuk, Allah'ın ona vermiş olduğu irade adlı büyük nimeti farkedip doğru şekilde kullanamazsa, 'sorunlu' ve 'gelişmemiş' bir çocuktur ne yazık ki...

Hikmet de, hakikatin bir veçhesi olmakla birlikte, tek başına yeterli değildir. Merhametle yoğrulmamış bir hikmet, tıpkı hikmetle yoğrulmamış bir merhamet gibi, sorun üretir. Hikmet, Allah'ın insanın iç dünyasına koyduğu eşsiz bir nimettir; iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırma çabası içinde, insanı genel ve temel ilkelere yönlendirir. Ama bu genel ve temel ilke, uygulamada merhametle yoğrulup, kişiye, şartlara ve ortama göre esneklikler içermelidir.

Meselâ, ateşi yükselmiş her hasta için, kâinat eczanesinden o ateşi düşürmek üzere devşirilecek etkin madde bellidir. Ama o etkin maddenin ateşin derecesine ve hastanın içinde bulunduğu şartlara göre farklı dozajlarda kullanılması gerekir. Yine aynı etkin madde, bir çocuğa, tıpkı bir büyüğe verildiği şekilde verilemez. Büyüklerin hap olarak içtiği o ilaç, çocuk için bünyesinin kaldıracağı şekilde seyreltilir, kolayca yutabilmesi için şurup haline getirilir, ilaç olmakla birlikte çocuğa cazip gelebilmesi için de renklendirilir ve tatlandırılır. Şifa vesilesi olan madde aynıdır; ama bu 'temel' madde, muhataba göre farklı dozajlarda, farklı bir kıvam ve surette sunulduğunda şifa getirmektedir.

Benzer şekilde, hikmet ilacı da, ancak merhametle yoğrulmuş, usulünce, kıvamında ve muhatabın bünyesinin kaldırabileceği dozajda verildiğinde ruhlara ve akıllara şifa olabilir. Merhametle yoğrulmamış bir hikmet ise, yan etkilere, hatta ters tepkilere bile sebebiyet verebilir.

Bu örneklerin gösterdiği gibi, önüne çıkan hak-bâtıl, iman-küfür, hidayet-dalâlet, tevhid-şirk tercihlerinde haktan, imandan, hidayetten ve tevhidten yana tutum almakla insanın imtihanı bitmez. Hakikati bu şekilde bulduktan sonra, bu kez hakikatin dengesini kurma ve kıvamını bulma imtihanı

yaşanır. Çünkü, hakikat birdir, ama çok veçheleri vardır. Ve bu veçhelerin her biri için, ifrat ve tefrit, hakikatin iki büyük düşmanı olarak iki uçta bekleyip durmaktadır.

Kendilerine indirilen Kitabullah ve Allah'ın Kitabını onlara vahyeden hak peygamberlere rağmen Yahudilerin ve Hıristiyanların yaşadığı hal, hakikatin dengesini bulmanın hakikati bulmak kadar önem taşıdığı birer şahididir. 'Kelimullah' ünvanıyla da anılan Musa aleyhisselam ile gelen vahye rağmen Yahudiler, 'Kelimetullah' ünvanıyla da anılan İsa aleyhisselam ile gelen hakikate rağmen Hıristiyanlar, ne yazık ki, bu dengeyi bulamadıkları, dolayısıyla ifrat ve tefrit uçurumlarından uzak duramadıkları için, içine bâtil karıştırıp haktan uzaklaşmışlardır.

Ortaya çıkan neticeyi kendilerinden bilircesine sebeplere yapıştığı için Yahudilerin yaşadığı ifrat sapmasına bedel, sebepler dairesinde vazifelerini gözardı etme tefritine düştükleri için Hıristiyanlar yoldan çıkmışlardır meselâ.

Yahut, biri dünyayı ve maddeyi putlaştırırcasına önemsemediği için, diğeri de dünyayı ve maddeyi Allah'ı bize tanıtan bir ihsan-ı ilâhî olarak göremediği için sapmıştır.

Biri haramları helâl kılmaya çalışacak derecede bir nefsanîliğe kapılmış, ötekisi helâlleri de haram kılacak derecede ölçüsüz bir hassasiyet geliştirmiş; sonuçta, ikisi de hakikatin dengesini kuramamış ve ikisi de yoldan kaymıştır.

Demek ki, hakikati bulmak ve bilmek, gereklidir, ama yeterli değildir. Yanısıra, hakikatin dengesini de bulmak ve kurmak gerekmektedir.

Çünkü, ancak hakikatin dengesini kurabildiğinde insan kâinatın âhengine dahil olup, kâinat içindeki kendi küçük dünyasına huzur ve istikamet verebilir.

